

Ремех Тетяна Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України. Поєднує наукову і педагогічну діяльність. Коло наукових інтересів: шкільна права освіта, громадянська освіта, правознавство, методика компетентнісно орієнтованого навчання правознавства учнів основної та старшої школи. Очолювала робочу групу з розробки навчальної програми «Основи правознавства (9 кл.)», приймала участь у розробці Державного стандарту базової і повної середньої освіти. Член спеціалізованої вченої ради з теорії та методики навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни) К.26.452.03. Авторка близько 50 статей із проблем суспільствознавчої шкільної освіти у фахових виданнях.

e-mail: remeh-tatyana@yandex.ua

УДК 373.6:34

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ПРАВОЗНАВСТВА: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено особливості практичних занять із правознавства в основній і старшій школі, запропоновано загальні вимоги до їх організації, проведення, підготовки вчителя правознавства й учнів. Обґрунтовано умови, що уможливають формування правової предметної компетентності школярів у навчанні правознавства через удосконалення їхніх предметних умінь в ході практичних занять. Описано етапи практичного заняття з правознавства й охарактеризовано різні типи таких занять. Наголошено на основних складностях проведення практичних занять із правознавства стосовно учнів і вчителя. Положення статті проілюстровано прикладами.

Ключові слова: правознавство; практичні заняття; практикум; предметні вміння.

Постановка проблеми. Практичні заняття – новела¹ навчальних програм із правознавства основної та старшої школи. Ці спеціальні уроки відтепер є обов'язковим структурним складником компетентнісного навчання учнів правознавчих курсів у 9, 10 (рівень стандарту) та 10–11 (профільний рівень) класах.

Така форма організації навчання правознавства нині є особливо актуальною, що пояснюється викликами сучасного життя, яке вимагає від школи підготування компетентної особистості зі сформованими практичними вміннями та навичками, здатної аналізувати та розв'язувати конкретні життєві ситуації з позицій права.

Практичні заняття з правознавства наближають право як науку до учнів, слугуючи своєрідною формою реалізації зв'язку теорії з практикою. Метою таких занять є поглиблення, розширення, деталізація теоретичних правових знань учнів, розвиток їхнього наукового мислення, юридичної логіки та мови, формування й удосконалення предметних умінь.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти серед завдань суспільствознавчого компонента суспільствознавчої галузі, складником якого є правознавство, вказується, зокрема, на формування в учнів цілісної системи вмінь і навичок дослідження суспільних проблем, пропонування способів їх розв'язання, проведення аналізу та оцінювання суспільних явищ, процесів і тенденцій у державі та світі; здійснення самостійного пошуку в різних видах джерел інформації про життя суспільства й людини в ньому [7].

¹ Новела (від латин. *novellaeleges* - нові закони) - у праві це зміни, що вносяться до чинного законодавства новим виданим правовим актом.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки з правознавства передбачають, що учні повинні:

1) в основній школі – аналізувати та розв'язувати правові ситуації з використанням правових знань та положень нормативно-правових актів, застосовувати засвоєні поняття і вміння під час розв'язування простих життєвих ситуацій та регулювати власну поведінку відповідно до норм права в різних видах правовідносин;

2) у старшій школі – застосовувати норми різних галузей права під час проведення аналізу життєвих ситуацій, їх розв'язання і вибору моделей поведінки відповідно до норм права, власних суб'єктивних прав і законних інтересів, виявляти ставлення до ролі держави та права у житті суспільства і людини, оцінювати сучасний стан побудови в Україні демократичної, правової та соціальної держави, життєві ситуації з позицій законодавства, правопорушення за ступенем їх суспільної небезпеки [7].

Як бачимо, навчання учнів правознавства спрямовується на результати навчання, що потребує певної організації навчального процесу та урізноманітнення форм навчальної діяльності учнів.

Зазначимо, що наразі методика викладання правознавства потребує розв'язання низки актуальних питань, пов'язаних із проведенням практичних занять як нової форми навчання учнів правознавства. Визначення особливостей практичних занять із правознавства, його організації та проведення, окреслення загальних методичних умов і підходів, що забезпечують ефективність такого виду занять, є метою пропонованої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика проведення практичних занять із суспільствознавчих предметів в останні роки є предметом дослідження чисельно невеликої кількості наукових праць. Зокрема, меті, завданням і структурі практичних занять із суспільствознавчих предметів присвячені праці О. Баханова, О. Пометун, А. Старевої, Г. Фреймана та інших дослідників. Особливості практичних занять з історії в основній школі досліджені В. Власовим, Н. Гупаном, І. Костюк, Ю. Комаровим, Ю. Малієнко, О. Пометун, Н. Степановою та іншими. Питання організації практичних занять із правознавства відображені у працях Б. Андрусишина, А. Булди, А. Гуза, Л. Рябовол та інших. Роль практичних занять у навчанні студентів суспільствознавчих дисциплін та вимоги щодо їх організації вивчали А. Будас, З. Возна, О. Михайличенко, Н. Письменна та інші науковці.

Аналіз практики навчання учнів правознавства у ЗНЗ свідчить про те, що вчителі правознавства у процесі підготовки та проведення практичних занять в 9 та 10 класах відчувають певні складності у відокремленні теоретичної частини занять від практичної, якісній підготовці завдань і вправ, застосуванні індивідуальних і групових форм роботи, під час вибору методів навчання, що сприяли б формуванню й удосконаленню предметних умінь учнів і формуванню правової предметної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо із сутності центрального поняття нашої статті – *практичне заняття з правознавства*. У його основу покладемо визначення С. Гончаренка, за яким «практичне заняття – форма навчального заняття, при якому педагог організує детальний розгляд учнями ... окремих теоретичних положень навчального предмета й формує уміння та навички практичного застосування шляхом індивідуального виконання учнем ... відповідно сформульованих завдань». Дослідник розрізняє практичне заняття, практичні (лабораторні) роботи і практикум [5, с. 373].

Із погляду дидактики, практичне заняття – це форма навчального заняття, яка передбачає розв'язання пізнавальних завдань проблемного (дослідницького) характеру шляхом застосування учнями набутих знань та сформованих умінь, у результаті чого учні набувають нові знання й опановують більш складні предметні вміння.

За Т. Туркот, практичні заняття є формою навчального заняття, на якому педагог організовує детальний розгляд тими, хто навчається, окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує уміння та навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених

завдань [16, с. 299]. Дослідниця зауважує, що правильно організовані практичні заняття, реалізуючи дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою, мають важливе виховне та практичне значення. Вони орієнтовані на розв'язання, зокрема, таких завдань: поглиблення, закріплення та конкретизація знань, отриманих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування практичних умінь та навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності; розвиток умінь спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються; розвиток самостійності тощо [16, с. 299].

Схожі позиції знаходимо у статтях В. Власова, який називає їх новим типом уроку історії, для якого властива самостійна творчо-пошукова діяльність учнів, спрямована на формування предметних умінь [4, с. 54], та О. Пометун, де практичні заняття визначаються як нова форма організації навчання історії [11, с. 198].

Нам імпонує думка В. Власова про те, що цілком впровадження практичних занять у навчальний процес є прагнення позбутися шаблонної побудови уроку. Дослідник зазначає, що практичні уроки «дозволяють змістити акценти в процесі взаємодії вчителя й учнів та учнів між собою, що відкриває перспективу формування таких умінь і навичок, які дають змогу учням самостійно здобувати знання з різноманітних джерел та творчо використовувати їх у подальшій діяльності» [4, с. 54].

Спираючись на ці й інші положення методичної літератури, ми трактуємо *практичні заняття з правознавства як уроки формування й удосконалення предметних умінь учнів через застосування ними нових і раніше засвоєних правових знань для виконання пізнавальних завдань та практичних вправ і набуття ціннісного досвіду.*

Отже, метою практичних занять є поглиблення, розширення та деталізація набутих раніше учнями знань і вдосконалення практично значущих (а в старшій школі – і професійно значущих) предметних умінь та навичок через застосування ситуативного моделювання, імітаційних технологій, зокрема аналізу та розв'язання проблемних ситуацій чи дилем, кейс-методу тощо.

Основними методичними вимогами, що висувуються до організації й проведення практичного заняття, є такі: 1) визначення місця заняття в системі уроків із конкретної теми; 2) чітке формулювання цілей та завдань заняття; 3) відбір змісту матеріалу для заняття; 4) проведення інструктажу для учнів; 5) організація виконання учнями випереджувальних завдань; 6) виявлення тих елементів практичних знань, умінь та навичок учнів, що формуватимуться й удосконалюватимуться на практичному занятті; 7) відбір і раціональне поєднання різноманітних форм навчальної діяльності учнів; 8) уведення в самостійну роботу учнів елементів гри та змагальності як факторів її стимулювання; 9) підготування й обговорення з учнями форм звіту про виконану роботу; 10) розробка критеріїв оцінки результативності виконання практичної роботи; 11) здійснення контролю та корекції навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Орієнтирами для формулювання пізнавальних і дослідницьких завдань, які пропонуються учням на практичних заняттях, мають бути державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, що представлені в навчальній програмі як перелік умінь та навичок, які учні мають набути у процесі вивчення тої чи іншої теми. Вони є обов'язковими не лише для засвоєння учнями, але й для оперування (подані у правій колонці). Оцінювати здобутки учнів на практичному занятті необхідно згідно із загальними критеріями оцінювання навчальних досягнень [12, с. 198].

У більш ранній науковій літературі з методики викладання історії та правознавства описані уроки лабораторного типу як один із шляхів реалізації пізнавального навчання [1; 2]. Такі уроки характеризуються більшою питомою вагою самостійної роботи учнів та більш інтенсивним процесом розвитку їхніх умінь та навичок порівняно з уроками-лекціями, де учні лише фрагментарно залучаються до активної роботи [1, с. 122].

Описуючи специфіку уроку лабораторного типу з правознавства, А. Гуз звертає увагу на те, що «на уроках цього типу під керівництвом учителя йде колективна та індивідуальна робота над текстами нормативних актів, підручниками, довідковою літературою» [6, с. 85]. Дослідник зауважує, що результати індивідуальної роботи учнів мають обговорюватися колективно, наслідком чого є складання учнями плану, конспекту чи таблиці. Він звертає увагу й на те, що вчитель у

процесі підготовки практикуму має враховувати змістовну доступність для учнів джерел, а також їхні вміння, які застосовуються в ході самостійної роботи [6, с. 85].

Ми підтримуємо думку Л. Рябовол про те, що термін «заняття лабораторного типу», який використовує низка дослідників питань методики навчання суспільствознавчих предметів, не відображає специфіки навчання правознавства. Вона зазначає, що «такі заняття є формою навчання предметів природничо-географічного циклу, натомість, навчання правознавства доцільно організувати у формі практичних занять, що цілком узгоджується з положеннями Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти і навчальних програм» [14].

Методична література з проблем навчання суспільствознавчих предметів рясніє й різноманітною класифікацією практичних занять. Так, О. Михайличенко в навчанні студентів суспільних дисциплін розрізняє види практичних занять, представлені в таблиці 1 [10, с. 70].

Таблиця 1

Види практичних занять (за О. Михайличенком)

Вид заняття	Суть	Основна діяльність учня	Приклади
Навчально-діяльнісне	Ті, хто навчаються, самостійно чи за участі викладача виконують завдання, відпрацьовуючи та засвоюючи практичні навички	Реферування, вивчення фактичного матеріалу	Робота з книгою, документами, картами, посібниками, словниками тощо
Навчально-дослідницьке	Ті, хто навчаються, застосовують пошукові чи дослідницькі методи	Порівняння різних точок зору на одну проблему, що висвітлена в наукових джерелах	Аналіз теоретичних концепцій, робота з архівними матеріалами

Низка дослідників ототожнює практичне заняття з практикумом [6; 12; 15]. Так, А. Старева зазначає, що «практикум – це форма організації навчального процесу, під час якої діяльність учнів спрямовується на вирішення практичних предметних завдань на основі раніше вивченого теоретичного матеріалу та сформованих умінь» [15, с. 334]. Ми лише частково підтримуємо цю думку, погоджуючись з тим, що практикум передбачає застосування отриманих учнями/студентами знань та умінь у нових навчальних ситуаціях [15, с. 334].

Використавши напрацювання О. Пометун і А. Старевої з цього питання, ми представили в таблиці 2 практикуми із суспільствознавчих предметів як вид практичних занять [12, с. 252; 15, с. 334].

Таблиця 2

Практикуми в навчанні учнів суспільствознавчих предметів

Вид практикуму за метою	Приклади
Спрямований на розвиток пізнавальних умінь та навичок учнів	Ведення переговорів, виборчий процес
Спрямований на розв'язання пізнавальних задач	Розв'язання конфлікту, аналіз життєвих ситуацій, обробка результатів соціологічних досліджень, даних анкет та опитувань
Пов'язаний із перевіркою результатів творчо-пошукової діяльності учнів	Презентація результатів індивідуальних чи колективних проектів

Зазначимо, що відповідно до державних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів та з метою реалізації компетентнісного і діяльнісного підходів наразі проведення практичних

занять передбачено всіма програмами з правознавства, наприклад: «Основи правознавства» (9 клас), «Правознавство. Практичний курс» (9 клас), «Правознавство» (рівень стандарту (10 клас), «Правознавство» (профільний рівень) (10–11 класи). Кожне з них має відповідні тему, завдання та змістове наповнення. Зміст практичного заняття з правознавства зумовлюється специфікою правознавства як навчального предмета, а також особливістю теми, її мети та завдань.

Низка дослідників проблеми організації та проведення практичних занять наголошує на необхідності індивідуалізації завдань для тих, хто навчається, через підготовку системи багатоваріантних завдань. Т. Туркот зазначає, що «індивідуалізуючи завдання, викладач має окреслити рівень знань та умінь, ... і забезпечити безперервне його підвищення для кожної групи. При цьому заняття повинні організовуватися таким чином, щоб кожен студент (сильний, середній, слабкий) відчував підвищення рівня своєї підготовки» [16, с. 299]. Дослідниця вказує на те, що необхідно зберігати цілісність та взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки, розглядаючи їх як єдине ціле, у якому кожне практичне/лабораторне заняття є тематично завершеною ланкою навчальної програми.

Практичні заняття з правознавства відіграють вагомую роль у формуванні правової компетентності тих, хто навчається, сприяють розвитку мислення та культури мови, у тому числі й володінню юридичною термінологією [3, с. 118–119].

Компетентнісно орієнтоване навчання правознавства, що реалізується під час практичного заняття, має уналежнювати: спосіб діяльності (доведіть, обґрунтуйте, дайте визначення, проаналізуйте, дайте юридичну оцінку, порівняйте, встановіть види, підстави тощо); саме завдання (умови або зміст правової події, явища, процесу, ситуації державно-правової дійсності); джерела інформації, необхідні для аналізу явища, процесу чи розв'язання ситуації (текст підручника, джерела права, нормативно-правові акти, набуті раніше знання учнів, їхній досвід).

Для забезпечення ефективності практичного заняття вчителю правознавства необхідно: а) підготувати учнів до виконання практичної роботи, коли вони мають не лише добре знати зміст теоретичного матеріалу, на основі якого виконуватимуться практичні завдання, а й бути ознайомлені з прийомами їх виконання; б) забезпечити всіх учнів відповідними джерелами інформації – посібниками, довідниками, списком Інтернет-ресурсів тощо; в) контролювати хід виконання роботи, вчасно надавати допомогу учням, не обмежуючи їхньої активності та самостійності; г) організувати аналіз та оцінювання виконання учнями практичних завдань.

Загальна структура практичних занять є такою: 1) вступне слово вчителя, оголошення мети й завдань заняття, інструктаж із виконання практичних вправ і пізнавальних завдань; 2) практична частина, де учні працюють індивідуально чи кооперативно; 3) презентація результатів роботи учнів чи малих груп; 4) підбиття підсумків: оцінювання учнів, заключне слово вчителя. Зазначимо, що урізноманітнюється практичне заняття якраз в його основній, власне практичній, частині, що може уналежнювати реферативні повідомлення, доповіді, презентації проєктів, дискусії, тренувальні вправи, розв'язання практичних ситуацій тощо.

В організації та проведенні практичних занять із правознавства змінюється узвичаєна роль вчителя, адже його завданням є не пояснення навчального матеріалу, а організація навчального процесу таким чином, щоб учень самостійно (індивідуально, у парах або групах) працював над розв'язанням пізнавальних завдань стосовно окремих питань теми з використанням різноманітних джерел знань (підручників, посібників, довідкового матеріалу, Інтернет-ресурсів тощо). Відтак учитель правознавства, виступаючи організатором і консультантом самостійної роботи учнів, надає їм необхідну допомогу відповідно до їхніх віку та пізнавальних можливостей.

У навчанні учнів правознавства доцільно проводити практичні заняття такого типу: з вивчення нового матеріалу (1), повторювально-узагальнювані (2), юридичні практикуми (3).

На практичні заняття 1-го типу з виконання нескладних практичних завдань для підтвердження теоретичних положень прямо вказується у програмі предмета «Основи правознавства» (9 клас), що набуває чинності з 2017–2018 навчального року. Зокрема, це практичні заняття з таких тем: «Соціальні норми в житті людей», «Обставини, що виключають шкідливість

(суспільну небезпеку) діяння», «Власність неповнолітніх», «Влаштування дітей, позбавлених батьківських прав» тощо. Такі практичні заняття можуть передбачати послідовну реалізацію наступних етапів: 1) вивчення нового матеріалу (з використанням різних джерел правової інформації); 2) обговорення можливостей застосування нових понять та вивченого матеріалу; 3) постановка проблеми чи формулювання вчителем завдання (задачі/ситуації, яка потребує юридичного аналізу); 4) складання плану виконання завдання; 5) практичне виконання завдання (використання норм права, що регулюють зазначені правовідносини), 6) встановлення результатів та їх аналіз (їх теоретична інтерпретація); 7) оцінка.

Практичні заняття 2-го типу проводяться після вивчення теми, розділу. Такі заняття передбачені, наприклад, програмою предмета «Правознавство. Практичний курс», що наразі вивчається дев'ятикласниками у ЗНЗ. Метою таких занять є комплексне застосування, поглиблення, закріплення, узагальнення, систематизація знань, навичок, умінь. Цим обумовлюється їх структура, яка уналежнює: 1) постановку проблеми, формулювання вчителем завдання (задачі/ситуації, що потребує юридичного аналізу); 2) обговорення способів розв'язання задачі/ситуації та визначення необхідних для цього положень нормативно-правового акту; 3) складання плану роботи (усно); 4) виконання завдання індивідуально чи в групі (під керівництвом учителя чи самостійно); 5) встановлення результатів та їх аналіз (теоретична інтерпретація результатів); 6) оцінка.

У старшій школі практичні заняття з правознавства рівня стандарту (10 клас) і рівня профілю (10–11 класи) можуть набувати форми практикуму (3-й тип), коли учням пропонується розв'язати юридичні задачі з тем того чи іншого розділу. Наприклад, програмою з правознавства рівня стандарту (10 клас) передбачені такі уроки-практикуми: «Розв'язання правових ситуацій із тем другої частини курсу» («Основи теорії права»), «Розв'язання правових ситуацій із адміністративного та кримінального права» (охоплює матеріал тем 4, 5 частини III «Основи публічного права України»), «Розв'язання правових ситуацій із цивільного, сімейного та трудового права» (охоплює матеріал тем 1, 2, 4 частини IV «Основи приватного права України»).

Особливе місце під час практичних занять із правознавства посідає робота учнів із джерелами права, що є одним із найважливіших предметних умінь. Тому зусилля вчителя мають спрямовуватися на вироблення в учнів умінь шукати, аналізувати нормативно-правові акти, застосовувати їх положення, а також складати юридичні документи. Наприклад, на практичному занятті «Звернення громадян» («Основи правознавства», 9 клас) учні опрацьовують положення законодавства, що регулюють процедуру звернення громадян до органів державної влади та місцевого самоврядування й складають письмові звернення у формі заяви чи скарги. На практичному занятті «Захист прав споживачів» («Основи правознавства», 9 клас) в учнів виробляється вміння захищати права споживача, зокрема робити запис у книзі скарг та пропозицій, складати письмову претензію, звертатися зі скаргою до уповноважених державних органів, що мають забезпечувати захист прав споживачів. А от результатом практичного заняття «Працевлаштування неповнолітніх» («Основи правознавства», 9 клас) має стати вміння учнів складати резюме, заяву про прийом на роботу чи звільнення з роботи.

Проведене нами опитування вчителів правознавства виявило, що вони мають певні ускладнення в організації та проведенні практичних занять із практичного курсу правознавства (9 клас), правознавства рівня стандарту (10 клас) та профільного рівня (10–11 класи). Ці труднощі викликані низкою причин, серед яких такі: 1) відсутність практичних занять у чинних підручниках із правознавства, що змушує вчителя самостійно їх розробляти – добирати завдання, форми звіту з їх виконання, продумувати інструктажі для учнів та способи оцінювання результатів їхньої роботи на занятті, відбирати ефективні для конкретного заняття методи й прийоми роботи учнів; 2) нестача досвіду у вчителя правознавства проведення нових для нього практичних занять в старшій школі: якщо, викладаючи практичний курс правознавства в 9 класі, вчитель на кожному уроці організовує виконання учнями тих чи інших завдань із застосування набутих ними знань (це передбачено концепцією та програмою предмета і відображено у підручниках), то правознавство в старшій школі всі роки його існування як шкільного предмета позиціонувалося суто теоретичним курсом,

який не передбачав проведення практичних занять і уроків-практикумів; 3) невідповідність учнів до участі в практичних заняттях із правознавства через відсутність належного досвіду, що потребує від них докладання чималих зусиль в опануванні/вдосконаленні нових форм самостійної та групової роботи, презентації її результатів, процедур само- та взаємооцінювання тощо.

Зрозуміло, що практичні заняття вимагають ретельної підготовки вчителя, що має охоплювати: опрацювання змісту теми за підручником та ознайомлення зі змінами чинного законодавства, можливо, вивчення судової практики, додаткової спеціальної літератури; складання плану проведення практичного заняття з визначенням тривалості кожного етапу: вступу, обговорення теоретичних питань, рішення задач, підведення підсумків; формулювання завдань (задач) за змістом теми та їх розв'язання; продумування завдань (задач) для самостійної роботи учнів у якості домашнього завдання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Практичні заняття з правознавства, спрямовані на розширення, поглиблення й уточнення теоретичних правових знань, забезпечують вироблення в учнів умінь та навичок застосовувати правові знання в нових навчальних ситуаціях для розв'язування практичних і теоретичних завдань. На практичних заняттях із правознавства конкретизуються й закріплюються засвоєні учнями правові знання, розвиваються їхні пізнавальні здібності та самостійність, удосконалюються вміння спостерігати та пояснювати правові події, явища та процеси, розширюється ціннісний досвід. Одночасно практичні заняття виступають важливим засобом оперативного зворотного зв'язку, що вможливило внесення вчителем коректив у навчальний процес.

Діяльність учителя нерозривно пов'язана з іншим суб'єктом навчання – учнем. Отже, предметом подальших наукових розвідок стосовно практичних занять із правознавства може стати методика організації самостійної роботи учнів з підготовки до практичного заняття, методи мотивації учнів до активної участі в такому занятті тощо.

Використані джерела

1. Андрусишин Б. А. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства» : підручник для ВНЗ / Б. А. Андрусишин, А. М. Гуз. – К., 2008. – 301 с.
2. Баханов К. О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі : монографія. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 160 с.
3. Будас А. П. Методика навчання правознавства студентів економічних спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (Історія та суспільствознавчі дисципліни)» / А. П. Будас. – К., 2012. – 209 с.
4. Власов В. С. Практичні заняття як новий тип уроку історії / В. С. Власов // Практичний довідник учителя історії. Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання». – № 2 (10), липень-грудень 2015. – С. 54–56.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – 2-ге вид., допов. й виправ. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
6. Гуз А. М. Методика викладання правознавства в школі : навч.-метод. посіб. / А. М. Гуз. – К. : КНТ, 2006. – 180 с.
7. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
8. Комаров Ю., Костюк І. Практичні заняття як спосіб вивчення нового матеріалу (на прикладі теми із всесвітньої історії, 9 клас) / Ю. Комаров, І. Костюк // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2014. – № 1–2 (33). – С. 9–14.
9. Костюк І. Практичні заняття з історії як засіб розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок учнів / І. Костюк // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2014. – № 1–2 (33). – С. 6–9.
10. Михайличенко О. В. Методика викладання суспільних дисциплін у вищій школі : навч. посіб. – Суми : СумДПУ, 2009. – 122 с.
11. Пометун О. І. Практичні заняття – нова форма організації навчання історії в основній школі / О. І. Пометун, Н. М. Гупан // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки

- НАПН України за 2012 рік : наукове видання. – К. : Інститут педагогіки, 2013. – С. 197–198.
12. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с. – С. 252.
 13. Практичні заняття з історії у 5 класі : методичні поради до проведення практичних занять з історії України у 5 класі / упоряд. Н. М. Степанова. – Черкаси : Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2013. – 68 с.
 14. Рябовол Л. Т. Особливості уроку як форми організації компетентнісного навчання правознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-4-5-6/1285-osoblivosti_uroku_yak_formi_organizacii_kompetentnisonogo_navchannya_pravoznavstva
 15. Старєва А. М. Методика навчання суспільствознавства : навчально-методичний посібник / А. М. Старєва. – Миколаїв : Іліон, 2013. – 484 с.
 16. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. : реком. МОН України для студентів магістратури вищих навчальних закладів непедагогічного профілю / Т. І. Туркот. – Херсон, 2011. – 608 с.

Reference

1. Andrusyshyn B. A. Metodyka vykladannia shkilnoho kursu «Osnovy pravoznavstva» : pidruchnyk dlia VNZ / B. A. Andrusyshyn, A. M. Huz. – K., 2008. – 301 s.
2. Bakhnov K. O. Innovatsiini systemy, tekhnologii ta modeli navchannia istorii v shkoli : monohrafiia. – Zaporizhzhia : Prosvita, 2000. – 160 s.
3. Budas A. P. Metodyka navchannia pravoznavstva studentiv ekonomichnykh spetsialnosti : dys. ... kand. ped. nauk. : 13.00.02 «Teoriia ta metodyka navchannia (Istoriia ta suspilstvoznavchi dystsypliny)» / A. P. Budas. – K., 2012. – 209 s.
4. Vlasov V. S. Praktychni zaniattia yak novyi typ uroku istorii // Praktychni dovidnyk uchytelia istorii. Biblioteka zhurnalu «Istoriia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia. – N 2 (10), lypen-hruden 2015. – S. 54–56.
5. Honcharenko S. U. Ukrainyskiy pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk / S. U. Honcharenko. – 2-he vyd., dopov. y vyprav. – Rivne : Volynski oberehy, 2011. – 552 s.
6. Huz A. M. Metodyka vykladannia pravoznavstva v shkoli : navchalno-metodychni posibnyk. – K. : KNT, 2006. – 180 s.
7. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [Elektronnyi resurs]. – Rezhymdostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>
8. Komarov Yu. Praktychni zaniattia yak sposib vyvchennia novoho materialu (na prykladi temy iz vsesvitnoi istorii, 9 klas) / Yu. Komarov, I. Kostiuk // Istoriia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia. – 2014. – N 1–2 (33). – S. 9–14.
9. Kostiuk I. Praktychni zaniattia z istorii yak zasib rozvytku krytychnoho myslennia ta doslidnytskykh navychok uchniv // Istoriia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia. – 2014. – N 1–2 (33). – S. 6–9.
10. Mykhailychenko O. V. Metodyka vykladannia suspilnykh dystsyplin u vyshchii shkoli : navch. posib. / O. V. Mykhailychenko. – Sumy : SumDPU, 2009. – 122 s.
11. Pomatun O. I. Praktychni zaniattia – nova forma orhanizatsii navchannia istorii v osnovnii shkoli / O. I. Pomatun, N. M. Hupan // Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainyza 2012 rik : naukove vydannia. – K. : Instytut pedahohiky, 2013. – S. 197–198.
12. Pomatun O. I. Metodyka navchannia istorii v shkoli / O. I. Pomatun, H. O. Freiman. – K. : Geneza, 2006. – 328 s. – S. 252.
13. Praktychni zaniattia z istorii u 5 klasi : metodychni porady do provedennia praktychnykh zaniat z istorii Ukrainy u 5 klasi / uporiad. N. M. Stepanova. – Cherkasy : Vydavnytstvo Cherkaskoho oblasnoho instytutu pisljadiplomnoi osvity pedahohichnykh pratsivnykiv Cherkaskoi oblasnoi rady, 2013. – 68 s.
14. Riabovol L. T. Osoblyvosti uroku yak formy orhanizatsii kompetentnisonoho navchannia pravoznavstva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-4-5-6/1285-osoblivosti_uroku_yak_formi_organizacii_kompetentnisonogo_navchannya_pravoznavstva
15. Starieva A. M. Metodyka navchannia suspilstvoznavstva : navch.-metod. posib. / A. M. Starieva. – Mykolaiv, Ilion, 2013. – 484 s.

16. Turkot T. I. Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. : rekom. MON Ukrainy dlia studentiv mahistratury vyshchlykh navchalnykh zakladiv nepedahohichnoho profilu / T. I. Turkot. – Kherson, 2011. – 608 s.

Ремех Т. А.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ЗАНЯТИЯ ПО ПРАВОВЕДЕНИЮ: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье освещены особенности практических занятий по правоведению в основной и старшей школе, предложены общие требования к их организации, проведению, подготовке учителя правоведения и учащихся. Обоснованы условия, которые способствуют формированию правовой предметной компетентности школьников в обучении правоведению путем совершенствования их предметных умений в ходе практических занятий. Описаны этапы практического занятия по правоведению и охарактеризованы различные типы таких занятий. Акцентируется внимание на основных сложностях проведения практических занятий по правоведению касательно учащихся и учителя. Положения статьи проиллюстрированы примерами.

Ключевые слова: правоведение; практические занятия; практикум; предметные умения.

Remekh T.

PRACTICAL TRAININGS IN LAW: METHODOLOGICAL ASPECTS.

In the article, the features of the practical training in law in the primary and secondary school that are defined as the lessons of formation and improvement of students' subject skills are described.

We offer the general requirements for organizing and conducting workshops, namely: identification of themes, goals and objectives of classes, preparation of complex cognitive tasks for individual and group work of students, selection of teaching methods, compiling the list of references, development of criteria for evaluating the effectiveness of practical work fulfillment.

It is specified that the abovementioned requirements and the ways to implement them enable effective formation of students' core legal competence in learning by improving their subject skills, development of legal logic and speech.

The structure of a practical training in law is described together with its main stages. The characteristics of different types of practical training in law for the 9th and the 10th grade is provided; they include the following: learning new material, revision and summarizing ones, legal workshops.

The complexity of the law workshops in relation to students and teachers are considered. They are classified as the following: lack of practical training in current textbooks on jurisprudence; lack of legal experience of new teachers for a practical training in high school; students who are unprepared to participate in the workshops because of their slight experience or even the absence of it.

The provisions of the article are illustrated by the examples of practical exercises contained in the existing programs «Law. Practical Course «(9th grade),» Law (standard level (Grade 10) and the program «Fundamentals of Law» (grade 9), which will take effect from the 2017–2018 academic year.

Keywords: jurisprudence; practical trainings; workshops; substantive skills.